

Mr. sc. Mišela Škarica

Srednja škola Korčula

E-mail: misela.skarica@du.htnet.hr

REALNI OKVIRI REGRESIVNOSTI HRVATSKOGA POREZA NA DODANU VRIJEDNOST

UDK / UDC: 336.2.027

JEL klasifikacija / JEL classification: E62, H21

Prethodno priopćenje / Preliminary communication

Primljeno / Received: 27. travnja 2009. / April 27, 2009

Prihvaćeno za tisak / Accepted for publishing: 15. prosinca 2009. / December 15, 2009

Sažetak

Karakteristika PDV-a da generira neravnomjernu distribuciju opterećenja u korist viših dohodovnih skupina, središnja je tema ovog rada. Problematika regresivnosti obrađivana je u Hrvatskoj potkraj devedesetih godina 20. stoljeća; međutim, u vremenu koje je slijedilo nije bilo opsežnijih empirijskih istraživanja ovoga fenomena. Uzme li se u obzir i činjenica da se strukturni okvir hrvatskog PDV-a u tom razdoblju mijenjao i da kreatore hrvatske porezne politike očekuju i daljnje modifikacije ovoga poreza (u nastojanju da se njegova struktura u što većem stupnju prilagodi europskim preporukama) - jasna je i intencija ovoga rada da upozori na stvarne okvire u kojima se regresivnost hrvatskog PDV-a kreće.

Ključne riječi: PDV, Hrvatska, regresivnost, metodologija, mjerenje.

1. UVODNA RAZMATRANJA

Porez na dodanu vrijednost aktualna je i često središnja tema mnogih raznovrsnih, kako ekonomsko-fiskalnih, tako i socijalno-političkih polemiziranja.

Opravdanost takve pozornosti leži u činjenici da je PDV porez na potrošnju koja je neizostavan dio života svakoga pojedinca i društva. Pozitivan predznak koji se pripisuje PDV-u zbog izdašnosti kojom pridonosi povećanju državnih prihoda, istovremeno zasjenjuje njegov regresivni karakter.

Istraživanja ove problematike u Hrvatskoj su rijetka. Od kraja devedesetih godina 20. stoljeća nije bilo novih studija kojima bi se ona aktualizirala. Uzmu li se u obzir i strukturne modifikacije hrvatskog PDV-a u tom vremenu, kao i projekcije onih budućih, jasna je i intencija ovog rada da upozori na stvarne okvire regresivnosti hrvatskog PDV-a.

Nakon uvodnog dijela, u radu će biti predstavljene relevantne odrednice provedenog istraživanja (ciljevi, metode, metodološka ograničenja). Teorijski osvrt na problematiku regresivnosti slijedit će u četvrtom dijelu rada. Empirijski aspekti navedenog fenomena obrađivat će se u petom (metodološki pristupi mjerenja regresivnosti u nekim dosadašnjim svjetskim istraživanjima) i šestom dijelu (metodologija mjerenja regresivnosti provedenog istraživanja u radu), nakon čega će biti prezentirani dobiveni rezultati, te njihova analiza i sinteza.

2. CILJEVI I SVRHA ISTRAŽIVANJA

Budući da je od konca 1999. godine strukturni okvir PDV-a prošao kroz stanovite promjene, primarni cilj istraživanju u okviru ovoga rada bio je utvrditi postojanje regresivnosti PDV-a nakon njih. Pretpostavka za realizaciju takva cilja svakako je adekvatna metodologija mjerenja, koja je prilično složena, pa su njezina struktura i proces sami za sebe izazov.

Afirmirajući pokazatelji provedenog istraživanja su svrha ovog rada, ali su istovremeno i uvjet «sine qua non» za analizu mogućnosti smanjenja ovoga negativnog trenda.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Poradi dobivanja stvarnih pokazatelja, provedeno je empirijsko istraživanje regresivnosti PDV-a na bazi anketa o raspoloživim dohocima kućanstava, strukturi potrošnje i sklonosti štednji. To izvorno istraživanje teritorijalno je limitirano na Dubrovačko-neretvansku i Splitsko-dalmatinsku županiju. Dobiveni je uzorak reda veličine $N = 203$. U radu je provedena dvostruka analiza uzorka. Jedinica uzorka primarne analize je kućanstvo, dok u sekundarnoj analizi jedinicu uzorka čini odrasli ekvivalent.

Istraživanje je rezultiralo kvalitativno i kvantitativno zadovoljavajućom bazom podataka (materijalnom osnovom), unatoč očitim ograničenjima u njegovoj provedbi.

Prvenstveno su se ta ograničenja odnosila na rezervirani stav ispitanika s obzirom na to da su se pitanja odnosila na financijski aspekt njihova života. Objektivna poteškoća ispunjavanja anketnog upitnika proizlazi iz činjenice da su mnogi ispitanici teško svodili troškove pojedinih proizvoda/usluga u konkretne okvire. Ipak, tijekom statističke obrade i analize podataka utvrđena je dostatna količina informacija za izvođenje potrebnih pokazatelja.

4. POJAM REGRESIVNOSTI

Regresivnost je karakteristika poreza na dodanu vrijednost koja se negativno odražava na socijalnu sliku zbog neravnomjerne redistribucije poreznog opterećenja u nekom društvu. Regresivnost je zajednički problem svih poreznih sustava u kojima egzistira primjena PDV-a, a nastoji se ublažavati različitim kombiniranim djelovanjem poreznih i neporeznih mjera. Problem regresivnosti može se okarakterizirati kao interdisciplinarni. Tema je to koja uz ekonomiste zaokuplja i povezuje pravnike i različite socijalne grupacije. Utoliko je i njezino značenje veće.

Potrošni porez karakterizira se kao regresivan onda kad se kao udio u dohotku porezno opterećenje smanjuje, dok dohodak raste. Regresivan je onaj potrošno porezni oblik koji rezultira većim postotnim poreznim opterećenjem za niže dohodovne skupine, ili razrede. Porez na dodanu vrijednost je važno analizirati s obzirom na potencijalno regresivne učinke. Takvu «reputaciju» valja analizirati i empirijski potvrditi ili opovrgnuti, te je u slučaju prvoga smjestiti i numerički u neke okvire: jer je riječ o najraširenijem porezu na potrošnju, s kojim se svakodnevno susreću konzumenti raznovrsnih proizvoda i usluga.

Tretman regresivnosti PDV-a kao problema, proizlazi iz tradicionalnoga, općeprihvaćenog koncenzusa o potrebi poštenoga, ravnomjernog i pravednog oporezivanja. Takvo polazište implicira kako bi i sve porezne forme (pa i PDV) morale udovoljavati kriteriju ravnomjernosti.

Mnogi porezni stručnjaci već ovdje uviđaju neusklađenost PDV-a kojim se oporezuje potrošnja, jer sklonost potrošnji opada s rastom dohotka. Dakle, s obzirom na dohodak, nameće se zaključak o regresivnome distribucijskom opterećenju PDV-om.

Premda su empirijske studije o distribucijskim efektima potrošnih poreza (posebno PDV-a) relativno rijetke, bitno je istaknuti rezultate onih provedenih.

Od 70-ih godina OECD u svojim izvještajima razmatra distribucijske i ekonomske učinke potrošnih poreza. Njihove studije iz 80-ih godina¹, koje se uglavnom baziraju na provedenim istraživanjima u Danskoj, Švedskoj, Nizozemskoj i Velikoj Britaniji, te dijelom u Finskoj i Norveškoj, ističu nešto veću regresivnost PDV-a nego je to bilo u prijašnjim studijama iz 70-ih godina.

Nadalje, rezultati sličnih studija u Japanu² potvrđuju njihove zaključke.

¹ Cf. **Taxing Consumption**, OECD, 1988. (cf. točku 8.4., p. 123.)

² Cf. TAMAOKA, M.: *The Regressivity of a VAT: Tax Credit Method and Subtraction Method – A Japanese Case*, Institute for Fiscal Studies, Japan, 1994.

U RH takav trend potvrđuju i rezultati empirijske studije iz razdoblja 1998.-1999.³

Određene varijacije u dobivenim rezultatima o postojanju i stupnju regresivnosti PDV-a, proizvod su različitih metodologija mjerenja, te osnove prema kojoj se udio opterećenja PDV-om izračunava (cf. infra točku 5.1, p.5).

Studije su često popraćene i teoretskim osvrtima stručnjaka iz različitih društvenih segmenata. Participiranje pravnika, filozofa ili sociologa u ovoj problematici slijedi zbog socijalnog karaktera ovog problema, to jest nepovoljnijeg položaja ekonomski slabijeg dijela stanovništva, koji se kao ustaljeni argument nudi u raspravama različitih diskusijskih skupina i grupacija.

Kao protustav naznačenim stajalištima o regresivnoj prirodi PDV-a, neki autori,⁴ opisujući njegove bitne odrednice, polaze od hipoteze kako je zapravo riječ o proporcionalnom porezu. Oni smatraju kako regresivni modeli koji analiziraju opterećenje PDV-om za različite dohodovne skupine, na godišnjoj osnovi, predstavljaju pojednostavljenu realnost,⁵ pa zato i nisu dobro uporište za teoriju o regresivnosti.

5. MJERENJE REGRESIVNOSTI

Utvrđiti efekt PDV-a nije moguće bez provedbi sustavnoga empirijskog istraživanja. Instrumenti takva istraživanja mogu biti (ovisno o krajnjim ciljevima), *input-output tablice* u kojima se mogu pratiti utjecaji PDV-a na cijene proizvoda/usluga različitih povezanih industrija, te *studije* temeljene na anketama o dohotku i strukturi potrošnje kućanstava, s pomoću kojih se na temelju procjene PDV-a mjeri i porezno opterećenje koje on ima u različitim dohodovnim razredima. U sljedećim poglavljima dane su detaljnije metodološke odrednice nekih svjetskih istraživanja.

5.1. Varijable modela mjerenja

Kako bi se sve spomenute teorije, stajališta ili pretpostavke o prirodi PDV-a potvrdile ili opovrgnule, potrebno je provesti odgovarajuća mjerenja. Ključni problem je dati odgovor na pitanje kakvo je to «odgovarajuće mjerenje».

³ Istraživanje u okviru znanstvenog projekta «**Porezno opterećenje obitelji**», financirano od Ministarstva znanosti i tehnologije RH u okviru kojega su obrađeni podaci o potrošnji kućanstava u 1998. prikupljeni tradicionalnom anketom kolegija Nacionalna ekonomija. «Anketa o nekim aspektima kvalitete života odabranih domaćinstava Primorsko-goranske županije», cf. H. BLAŽIĆ, : Regresivnost PDV-a U Hrvatskoj, Financijska praksa, br.6., 1999.

⁴ Cf. R. F. Van Brederode, : Vat's regressivity: Empirical truth or Political Correctness, International Vat Monitor, br.2/2007., p. 86 - 92.

⁵ Ibidem

I pritom se, kao i za samu definiciju regresivnosti, pojavljuju neslaganja. Naime, mjerenje udjela PDV-a moguće je provesti na uzorcima različitih baza:⁶

- I. osnovica je *bruto dohodak*,
- II. osnovica je *neto dohodak* ili *raspoloživi dohodak*,
- III. osnovica je *potrošnja*.

Ad I). U prvom slučaju za osnovicu se uzima ukupan dohodak kao kategorija koja u sebi sadržava i ostale poreze i davanja. Kao takva predstavlja prilično nelogičan izbor ako nam je cilj samo mjerenje regresivnosti.

To je ekonomska kategorija koja za pojedinca nije dostatno transparentna, to jest on je ne percipira na adekvatan način.

Veličina je to koju ljudi uglavnom zanemaruju, tretiraju kao apstraktnu jer im budući u njihovoj svakodnevici ne služi kao okvir potencijalnih finansijskih mogućnosti unutar kojeg se kreću.

Ako bi cilj istraživanju bila komparacija relativnoga poreznog opterećenja različitih poreznih oblika kojima dohodak podliježe, bruto-dohodak bi se nametnuo kao adekvatna, primjerena osnovica.

Ad II). Druga mogućnost je analizirati udio PDV-a u neto-dohotku to jest raspoloživom dohotku. U ovom slučaju radi se o kategoriji ili veličini koju stanovništvo s lakoćom percipira. To je i logično jer je riječ o finansijskim sredstvima kojima oni uistinu raspoložuju, te na temelju njih mogu jasno stvarati vlastiti strukturni model potrošnje, štednje i slično.

Ad III). Treća solucija je uporabu potrošnje kao baze za mjerenje regresivnog učinka PDV-a. U prilog takvu postupku ide i karakteristika potrošnje (bilo pojedinca, bilo obitelji) prema kojoj se njezina razina i struktura relativno sporo i blago mijenjaju u odnosu prema mogućim promjenama dohotka. Zbog toga se često, kao najprimjerenija zamjena koja korespondira s ekonomskim pojmom stalnog dohotka (»permanent income») navodi upravo potrošnja.

Odgovor na pitanje o «odgovarajućem mjerenju» vjerojatno će varirati ovisno o interesnim ciljevima i postavljenim hipotezama o prirodi PDV-a kao progresivnoj, proporcionalnoj ili regresivnoj.

Naime, već je rečeno kako se bruto-dohodak uzima kao adekvatna baza za komparaciju opterećenja prouzrokovanoga pojedinim formama oporezivanja (npr. u nastojanju da se upozori na progresivan karakter poreza na dohodak).

Približno proporcionalna distribucija uglavnom se može očekivati kod potrošnje kao baze; međutim, pitanje pozitivne štednje, kao samo odgođene potrošnje, ne čini tu alternativu pogodnom.

⁶ O tome detaljnije cf. OECD: **The impact of consumption taxes at different income levels**. Paris: OECD, 1981.; OECD: **Taxing consumption**. Paris: OECD, 1988.; M. TAMAOKA,

Pri nastojanju da se postigne objektivnost ili barem težnja za što pravednijem modelu mjerenja, neto-dohodak se čini najlogičnijim izborom nazivnika.

Mjerenje regresivnosti osim pitanja izbora adekvatne osnove (baze ili nazivnika mjerenja) odnosi se i na definiciju jedinice mjerenja u okviru istraživanja. Kao najpogodnija jedinica za analizu najčešće se uzima 1 *kućanstvo*.

Kućanstvo se nešto preciznije determinira kao zajednički smještaj.

Varijable kojima se kućanstvo nadalje opisuje su:

- a) *broj članova i struktura obitelji – kućanstva* (p)

$$n = p$$
- b) *dohodak kućanstva* $I = \sum_{i=1}^{n=p} (I_n) =$ *zbroj pojedinih raspoloživih dohodaka svih članova kućanstva*
- c) *potrošnja kućanstva* $C = \sum_{i=1}^{n=p} (C_n) =$ *zbroj troškova svih članova kućanstva*

Prva varijabla, broj članova kućanstva, i njegova struktura (s demografskog aspekta; posebice obilježja dobi i obrazovanja) iznimno je važan čimbenik, nadasve u kasnijim fazama gradnje zaključnih razmatranja.

Ukupan raspoloživi dohodak kućanstva je varijabla koja je ujedno i nazivnik, baza za mjerenje regresivnosti PDV-a. Dobiva se kao zbrojna veličina svih pojedinačnih dohodaka članova kućanstva. U okviru objašnjenja metodologije istraživanja, dohodak je i inicijalna varijabla.

Potrošnja kućanstva je varijabla kojoj se značenje ponajprije ogleda u njezinoj strukturi. Zbog toga se prikupljanje podataka na terenu i temelji na uzorku potrošnje kućanstva. Sama apsolutna zbrojna vrijednost potrošnje ni u kojem slučaju ne bi bila dostatna za analizu. Poput strukture kućanstva, i njegova potrošnja ključan je instrument u analitičkoj fazi ovakve vrste istraživanja i mjerenja.

Vremenski interval (okvir) za mjerenje regresivnosti svodi se na analizu dohotka i potrošnje u jednoj kalendarskoj godini.

To je istovremeno segment mjerenja što podliježe kritici jer se jedna godina uzima kao reprezentativni uzorak za cjelokupni životni ciklus /vijek.

Riječ je dakako o iluziji koje smo svi svjesni, ali kojoj nužnost proizlazi iz velikih poteškoća pri drukčijem pristupu definiranju vremenske varijable. Naime, idealno bi bilo provoditi mjerenje tijekom životnog vijeka pojedinca ili barem nekoliko ključnih životnih dekada. Tako bi se donekle mogao rasvijetliti problem štednje i njezina izuzeća iz PDV-a u modelu jednogodišnjih aproksimacija.

Naime, štednja, to jest odricanje od potrošnje u određenim životnim fazama, najčešće znači odgođenu potrošnju za neke druge životne faze. Dakle, gledajući s «cijeloga životnog» aspekta, današnja štednja bit će podvrgnuta oporezivanju PDV-om, i kao takva imat će nepobitan izravan utjecaj na stupanj njegove regresivnosti.⁷

Moguće simulacije potrošnje prikupljene uštede su brojne. Obitelj (kao i pojedinac) može postupno, u tijeku godine, dio štednje trošiti na putovanja, investicijska održavanja kućanstva, kupnju vrijednosnica i slično, pa je model jednogodišnjeg mjerenja i ovdje prihvatljiv.

Međutim, mogući su i mnogi drugi modeli transformacije štednje u potrošnju poput:

- nabave ili skupih popravaka stalne imovine (uobičajeno nakon jedne ili dvije dekade životnog ciklusa kućanstva),
- upotpunjavanja primanja za pokrivanje egzistencijalnih troškova u razdoblju umirovljenja, te mnogi drugi koje ovaj model ne može efikasno analizirati.

Mjerenja regresivnosti PDV-a na bazi «stalnog dohotka» i realnih uzoraka cjeloživotne potrošnje i štednje, zbog očitih se poteškoća provedbe supstituirala ipak ovim modelom vremenske analize od jedne godine. Naznačene manjkavosti što karakteriziraju model, donekle se mogu ublažiti pominim planiranjem izvornog istraživanja, to jest izborom uzorka značajnog reda veličine koji će obuhvatiti širok spektar dobnih skupina, i to u različitim subuzorcima (različite imovne prilike, obrazovne strukture, te ostala obilježja).

5.2. Metodologija nekih dosadašnjih svjetskih istraživanja

Pri definiranju pojma regresivnosti dan je osvrt na rezultate dosadašnjih istraživanja distribucijskih efekata PDV-a u svjetskim okvirima. Potrebno je međutim upozoriti i na metodološke okvire kojima se do tih rezultata došlo, ali i na ograničenja i probleme koji su bili zastupljeni.

Istraživanja OECD-a⁸ bazirala su se na dohodovnim i troškovnim studijama koje su bile izvor informacija o visini dohotka ispitanika, te strukturi potrošnje s kvalitativnoga i kvantitativnog aspekta. Primjena takvih studija redovito je praćena većim brojem ograničenja. Ljudi možda neće točno pamtit i troškove nabava malih količina raspoređenih tijekom relativno dužega razdoblja, dok će neke osobe nevoljko

⁷ Struktura raspoloživog dohotka prema R. F. Van Brederode, cf. bilješku 18., p. 90.

I = raspoloživi dohodak

C = potrošnja

S = štednja

T_c – ukupna vrijednost poreza na potrošnju

T_c/I – relativni udio poreza na potrošnju u dohotku

$$(1) I = C + S \quad (2) C = I - S$$

$$(3) T_c = T(I-S)$$

$$(4) T_c / I = T(I-S) / I$$

$$(5) T_c / I = T(I/I - S/I)$$

$$(6) T_c / I = T(1 - S/I)$$

⁸ OECD: **The Impact of consumption taxes at different income levels**, Paris: OECD, 1981. i OECD: **Taxing consumption**, Paris: OECD, 1988.

otkrivati velike izdatke za npr. alkoholna pića. U obzir se obično ne uzimaju velike nabave trajnih dobara, ni troškovi putovanja i boravka u inozemstvu.

Također, određene javne usluge, poput zdravstva i obrazovanja, vrijednost netržišnih usluga pruženih od individualaca ili poduzeća i vrijednost proizvodnje za osobne potrebe, obično nisu uzete u razmatranje zbog nedostatka prikladnih podataka.⁹ Negativna štednja (godišnja potrošnja premašuje godišnji dohodak) uobičajeno se zanemaruje. Postoji i poteškoća da potrošni porezi na dobra i usluge u proizvodnji, transportu i marketingu ne mogu biti utvrđeni kod krajnjeg korisnika.¹⁰

Unatoč nabrojenim poteškoćama koje proizlaze iz primjene ovih studija, one se ipak drže najpogodnijim instrumentom u prikupljanju stvarnih informacija o dohotku i potrošnji stanovništva, pa se njima i koristi u istraživanjima ovog tipa.¹¹

U istraživanjima valja definirati i jedinicu usporedbe. U studijama OECD-a kućanstvo se uzima kao jedinica uzorka istraživanja. Ako bi se kao jedinica uzeo pojedinac, bilo bi veoma teško apstrahirati samo troškove koji se odnose na njega kao dio višeećlanoga kućanstva. Zbog toga se kućanstvo čini boljim izborom za komparaciju. Potvrđuju to i ostala istraživanja.¹² Ovisno o veličini uzorka kućanstva oni se pri obradi podataka grupiraju u različite kategorije s približno istim ekonomskim statusom kako bi se dobili što objektivniji rezultati.¹³

Pritom se grupiranje s ekonomskog aspekta najčešće temelji na dohodovnim decilima,¹⁴ premda su u nekim istraživanjima korišteni i kvantili,¹⁵ te ostali modeli.¹⁶

Problem s kojim se tu istraživači često susreću jest nedostatan broj, to jest premalen uzorak za pojedine skupine (najčešće oni tipovi obitelji s najmanjim i najvećim dohotkom), što umanjuje objektivnost mjerenja distributivnosti opterećenja PDV-om.

Mjeriti regresivnost moguće je s obzirom na različite osnovice (cf. supra točku 5.1). U studijama OECD-a najčešće se prezentiraju rezultati dobiveni mjerenjem prema dohotku (bilo bruto-dohodak, bilo neto-dohodak; ovisno o raspoloživim podacima zemalja članica) i potrošnji.

Ostali elementi metodologije mjerenja u ovakvim tipovima istraživanja uglavnom su determinirani specifičnostima nacionalnih okvira PDV-a, te procjenama

⁹ OECD: **Taxing consumption**, Paris: OECD, 1988.

¹⁰ OECD: **The Impact of consumption taxes at different income levels**, Paris: OECD, 1981.

¹¹ Primjenom troškovnih studija podatci su se prikupljali u okviru istraživanja u Japanu (Tamaoka, M., 1994.), Nizozemskoj (European Parliament –1998.), Hrvatskoj (Blažić, Denona, 1999.) itd.

¹² U nekima od njih se krenulo od pretpostavke da je broj djece u kućanstvu, ukupan broj članova umanjnjen za dva (supružnici /partneri), cf. M. Tamaoka

¹³ Kategorije poput: samačkih kućanstava, parova bez djece, obitelji s dvoje djece itd. (npr. OECD studije), zatim tipovi obitelji poput: par zaposlenih, par zaposlenih i jedno dijete, par zaposlenih i dvoje djece, cf. H. Blažić: Regresivnost PDV-a u Hrvatskoj, Financijska praksa, br. 6., 1999.

¹⁴ Uobičajeno je da prvi decil obuhvati 10% populacije s najnižim dohotkom. O tome cf. OECD: **Taxing consumption**, Paris: OECD, 1988., p. 144.

¹⁵ Npr. u studiji OECD: **The Impact of consumption taxes at different income levels**, Paris: OECD, 1981.

¹⁶ Npr. u Tamaoka, M., je uzeto u razmatranje 18 dohodovnih skupina (p. 59).

njihovih budućih potencijalnih modifikacija ili nastojanja da se simulacijama uputi na mjere koje bi pogodovala ublažavanju negativnih učinaka ovoga poreza.

6. METODE ANALIZE

Provedeno istraživanje stvorilo je adekvatnu materijalnu osnovu za mjerenje regresivnosti. Dobiveni uzorak je slučajan. U fazi prikupljanja građe nije bio biran tipični, ciljani model kućanstva, što je imalo za posljedicu visok stupanj heterogenosti uzorka.

To je ujedno i jedan od razloga zašto je u nastavku provedena dvojna analiza prikupljenih podataka, to jest zašto su u prvom dijelu kućanstva grupirana prema broju članova, te prema visini raspoloživa dohotka, dok su u drugom dijelu analize ona ista svođena na odrasle ekvivalente s pripadajućim ekvivalentnim obilježjima (ekvivalentni raspoloživi dohodak, ekvivalentna potrošnja i sl.), kako je u nastavku rada podrobnije objašnjeno.

Podaci prikupljeni anketama su za potrebe daljnje analize primarno grupirani prema tipovima kućanstava. Rezultat takve sinteze je osam skupina kućanstava.

Tablica 1. daje uvid u zastupljenost pojedinih skupina. Najčešće su anketirani pripadali četveročlanima, tročlanim i peteročlanim kućanstvima (njihov ukupan udio u uzorku iznosio je 64,53%).

Tablica 1.

Struktura uzorkovanih kućanstava

STRUKTURA UZORKA ISTRAŽIVANJA		
	aps.	rel. (%)
SAMCI	28	13,79
2-ČLANA KUĆANSTVA	27	13,30
3-ČLANA KUĆANSTVA	38	18,72
4-ČLANA KUĆANSTVA	58	28,57
5-ČLANA KUĆANSTVA	35	17,24
6-ČLANA KUĆANSTVA	11	5,42
7-ČLANA KUĆANSTVA	4	1,97
8-ČLANA KUĆANSTVA	2	0,99
UKUPNO	203	100,00

Izvor: Obradio autor.

Dobiveni uzorak analiziran je dvojako. Razlog takvu analitičkom pristupu je nastojanje da se sintetiziraju doprinosi dviju metoda u prezentaciji dobivenih podataka, ali i daljnjim izračunima.

Prva obrada i analiza slijede načelo po kojemu je jedinica promatranja kućanstvo, dok druga na temelju primjene ekvivalentne ljestvice svodi¹⁷ kućanstva, raspoloživi dohodak, potrošnju i sve druge relevantne elemente na ekvivalentan broj odraslih¹⁸ kao jedinice usporedbe.

Dvostruka je analiza primijenjena iz više razloga.

Za komparacije razina potrošnje i njezine strukture, te distributivnih učinaka različitih simulacija struktura PDV-a, kućanstvo je kao jedinica promatranja dobar izbor.

Međutim, dobiveni uzorak u okviru provedenog istraživanja karakterizira zanemariva zastupljenost po pojedinim kategorijama kućanstava s aspekta brojnosti (zbog čega će iz prve analize i biti isključena ona sa sedam i osam članova koja zajedno čine svega 2,96% anketiranih kućanstava) i značajan broj obitelji s istom razinom dohotka, što onemogućava kvalitativnu komparaciju.

Zbog toga se druga analiza bazira na odraslom ekvivalentu kao jedinici promatranja. Kao takva trebala bi nadoknaditi nedostatke prvotne analize, te pridonijeti potpunijem uviđanju problematike.

U nastavku su doma detaljnija metodološka objašnjenja za obje analize.

I. Distribucija opterećenja PDV-om unutar različitih tipova kućanstava i dohodovnih skupina

Unutar svake navedene skupine kućanstava izvršena je raščlamba po kriteriju raspoloživog dohotka tako da je izdvojeno pet dohodovnih skupina. Rasponi su sljedeći:

- (I) ≤ 3000 kn,
- (II) 3001 – 5000 kn,
- (III) 5001-7500 kn,
- (IV) 7501 – 10500 kn,
- (V) ≥ 10501 kn.

¹⁷ Pritom se koristi deflacijom navedenih vrijednosti zbog mogućnosti usporedbe. Detaljnije Cf. J.P. Lambert: *The Distribution and Redistribution of Income: A Mathematical Analysis*, The third edition, 2001. <<http://books.google.com/>> (20. 06. 2008.).

¹⁸ «Odrasli ekvivalent jest mjerilo pomoću kojega se svi članovi u jednom kućanstvu svode na odraslu osobu. Postupak se primjenjuje zbog određivanja ravnomjernijeg udjela svakog člana kućanstva u stjecanju zajedničkog prihoda. Za izračun pokazatelja siromaštva korištena je modificirana OECD-ova ljestvica, prema kojoj se nositelju kućanstva dodjeljuje koeficijent 1, svakoj drugoj odrasloj osobi u kućanstvu od 14 godina i starijoj koeficijent 0,5, a djeci mlađoj od 14 godina koeficijent 0,3.», cf. Priopćenje DZS br.14.1.2 od 17. listopada 2007., op. cit.

Iz primarnih podataka o potrošnji kućanstava, procijenjeni su udjeli PDV-a za svako od njih u apsolutnim iznosima (u kunama).

Takav pristup omogućio je daljnju analizu udjela PDV-a u raspoloživom dohotku usporedivih kućanstava, to jest onih sličnih struktura.

Dobiveni rezultati dalje su analizirani kao relativni udjeli s obzirom na visinu raspoloživog dohotka kućanstva.

II. Distribucija opterećenja PDV-om unutar različitih skupina raspoloživog dohotka «odraslog ekvivalenta»

Funkcija ekvivalentnih ljestvica je omogućavanje usporedbe blagostanja kućanstava s različitim demografskim obilježjima.¹⁹

Općeprihvaćena se procedura temelji na :

1. izračunavanju *konverzijskih koeficijenata* i
2. izračunavanju *ekvivalentnih dohodaka/potrošnje* kao omjera ukupno raspoloživog dohotka/ potrošnje kućanstva s dobivenim koeficijentom.²⁰

Za izračun konverzijskih koeficijenata koristilo se modificiranom OECD ljestvicom²¹ prema kojoj se nositelj kućanstva označava koeficijentom 1, svaka druga odrasla osoba u kućanstvu (≥ 14 godina) koeficijentom 0,5 i svako dijete u kućanstvu koeficijentom 0,3.

(I) Formula izračuna konverzijskog koeficijenta:

$$e_i = 1 + 0,5 * \text{broj odraslih osoba u kućanstvu}_i + 0,3 * \text{broj djece u kućanstvu}_i$$
²²

(II) Formula za izračun ekvivalentnog dohotka /potrošnje odraslog ekvivalenta:

$$y_i = Y_i / e_i$$
²³

Slijedom takve procedure dobiveni su odrasli ekvivalenti kao predstavnici kućanstava iz kojih su proizašli. Oni su potom uzlazno sortirani prema razini ekvivalentnog dohotka:

(I) ≤ 2000 kn, (II) ≤ 3000 kn, (III) ≤ 4000 kn, (IV) ≤ 5000 kn, (V) ≤ 6000 kn, (VI) ≤ 7000 kn, (VII) ≥ 8000 kn.

Dobiveni ekvivalentni podaci dalje su upotrijebljeni pri izračunu prosječnog udjela PDV-a (aktualne strukture u RH) po pojedinim dohodovnim skupinama.

¹⁹ Cf. ŠUČUR, Z., Isključenost i koncepti socijalnog uključivanja. <http://www.pravo.hr/_download/repository/Sucur_isključenost.ppt> (20. 06. 2008.), op. cit.

²⁰ Detaljnije o tome cf. LAMBERT, J.P.: The Distribution and Redistribution of Income: A Mathematical Analysis, The third edition, 2001. <<http://books.google.com/>> (20. 06. 2008.).

²¹ Cf. Priopćenje DZS br.14.1.2 od 17. listopada 2007.

²² Cf. URBAN, I.: Research on redistributive effects of Croatia fiscal system, Young Economist' Seminar to 14th Dubrovnik Economic Conference organized by CNB, Dubrovnik, 2008., p. 12.

²³ Ibidem, p. 12.

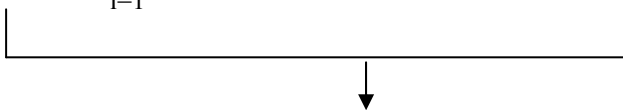
Posebna problematika su izuzeća («exemptions») i njihov tretman pri procjeni PDV-a. Naime, u upitniku su istaknuti proizvodi koji su u okviru hrvatskoga poreznog sustava izuzeti od oporezivanja PDV-om u zadnjoj fazi kupoprodajnog niza. Jasno je da je udio PDV-a u toj zadnjoj fazi vrijednosno izjednačen s onim pri oporezivanju nultom stopom (jer bez obzira na semantičke razlike pojmova, u zadnjoj fazi PDV je i pri izuzeću i pri nultoj stopi jednak = 0).

Međutim, kod izuzeća su bitne i faze koje su prethodile toj izuzetoj, to jest ne može se zanemariti PDV koji je tijekom svih prethodnih faza bio sastavni dio kupoprodajne vrijednosti proizvoda. U konačnici taj iznos PDV-a i tereti proizvod što ga krajnji kupac kupuje.

Ovdje se pojavljuje izniman metodološki problem utvrđivanja vrijednosnog tereta toga PDV-a jer po sustavu računa jasno uočavamo obračunati PDV u posljednjoj transakciji.

Struktura cijene nekog proizvoda koji se krajnjem potrošaču prodaje bez PDV-a (izuzet je) mogla bi se predočiti formulom:²⁴

$$PC_{ex} = \sum_{i=1}^n DV_i + 0,22 \sum_{i=1}^{n-1} (DV_{i_cumulativ.} - DV_{(i-1)_cumulativ.})$$

opterećenost PDV-om pri izuzeću od PDV-a u posljednjoj fazi trgovine

Taj istaknuti dio formule daje vrijednost sumarnog implementiranog PDV-a kroz sve faze (ukupan broj faza = n), od prve do pretposljednje (n - 1).

Međutim, kako bi se njime moglo koristiti za izračunavanje u ovom istraživanju, potrebno je znati nekoliko podataka:

- I. - broj faza proizvodnje i trgovine
 - dodane vrijednosti u pojedinim fazama, ili
- II. vrijednost obračunatog PDV-a faze koja je prethodila onoj izuzetoj.

Nijedan od tih podataka nije moguće iščitati iz računa koji se dobiva pri kupnji, pa nam je broj nepoznanica limitirajući čimbenik procjene u slučaju izuzeća.

U ovom istraživanju od ukupno 83 potrošne stavke istaknute u anketi,²⁵ njih 13 odnosilo se na izuzeća (u relativnom iznosu 15,66%).

²⁴ Autorov izvod

²⁵ U kasnijim fazama prikupljanja podataka ovaj broj je smanjen na 72 stavke.

Vrijednosni udio tih stavka nije značajan. Prosječni udio potrošnje tih proizvoda u ukupnoj potrošnji odraslog ekvivalenta iznosi 9,24% (rezultati pokazuju njihovu najveću potrošnju od 14,25% kod razine ekvivalentnog dohotka od pet do šest tisuća kuna).

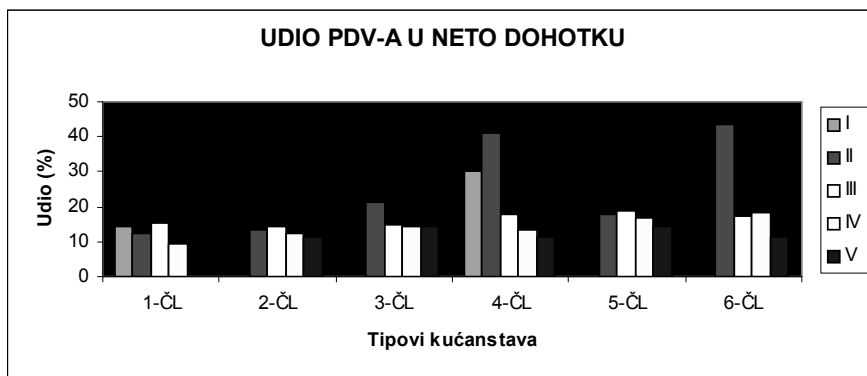
Analiza kućanstava potvrđuje nisku razinu potrošnje izuzetih proizvoda (cf. prilog br.1, p. 20).

Prisutnost ovog metodološkog problema uzrokovat će određene anomalije u dobivenim udjelima PDV-a, a posebno u rezultatima izvornog istraživanja. Naime, PDV koji je ugrađen u prodajnu cijenu izuzetih proizvoda je zbog poteškoća u procjenama zanemaren. Zbog toga će razina cjelokupnog udjela PDV-a (posebno od druge dohodovne skupine kada udio konzumacije izuzetih proizvoda s porastom dohotka raste) biti prikazana nižom nego što ona u stvari zapravo jest. Pretpostavka je da će taj «skriveni», nemjerljivi PDV iskrivljavati rezultate distribucije PDV-a.

7. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rezultati obrade dobivenog uzorka prikazani su prezentirani i analizirani slijedom opisane metodologije.

Krajni rezultati (grafikon 1.) u okviru analize kućanstava, ukazuju na regresivnost PDV-a u većini analiziranih skupina (s izuzetkom samačkih kućanstava koje karakteriziraju neujednačena kretanja udjela PDV-a).

Napomena:

- I. = ≤ 3000 kn
- II. = 3001 – 5000 kn
- III. = 5001-7500 kn
- IV. = 7501-10500 kn
- V. = ≥ 10501 kn

Izvor: Obrada autora.

Grafikon 1. Udio PDV-a u raspoloživom dohotku kućanstava

Razvidno je da je kod samačkih kućanstava regresija već pri prijelazu iz prve skupine dohotka u drugu, te ponovno na prijelazu u četvrtu skupinu.

Izraženiji regresivni trend kod ostalih tipova kućanstava uočava se na prijelazu iz druge dohodovne skupine (prosječne razine dohotka od 4000,00 kn) u sljedeće.

Naime, u okviru višečlanih kućanstava prva najniža dohodovna skupina iznimno je rijetko bila zastupljena u dobivenom uzorku. Zbog toga je i za njih regresija karakteristična već od, za njih, najniže dohodovne skupine.

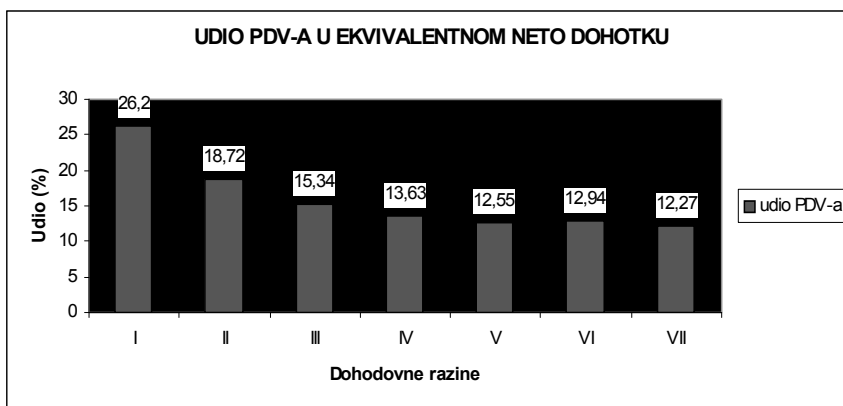
Ipak, ovako izražena regresija nalazi objašnjenje na temelju uvida u strukturu dobivenog uzorka. Pritom su dva problema koja će sasvim sigurno utjecati na distorziju rezultata.

Prvi je zanemariva zastupljenost u uzorku upravo tročlanih, četveročlanih i šesteročlanih kućanstava druge dohodovne skupine (jedna - dvije obitelji).

Drugi problem proizlazi iz odnosa razine dohotka i potrošnje (a time i udjela PDV-a) prvih dviju dohodovnih skupina. U njima je koncentriran najveći broj kućanstava (u analiziranom uzorku) kojih je potrošnja veća od dohodovne mogućnosti. Rezultat te povećane, «neosnovane» potrošnje moguće je objasniti neevidentiranim zaduženjima različitih izvora (računa, kreditne kartice i sl.) i prikazivanjem podcijenjenih raspoloživih dohodaka, što je rezultat neprijavljenog obavljanja različitih djelatnosti (posebno onih sezonskih, turističkih usluga iznajmljivanja s obzirom na to da je istraživanje teritorijalno svedeno na dvije turistički eksploatirane regije), zbog čijega stanovništvo takve izvore prihoda i prikriva. Za druge skupine dohotka ta pojava je zanemariva.

Iz grafikona 1. razvidno je najoštrijeg nagiba regresivna krivulja kod četveročlanih kućanstava. Kod njih je i analizirana razina poreznog opterećenja iznimno visoka za prve dvije dohodovne skupine, u odnosu prema drugim tipovima kućanstava (s više od dva člana). Jedino se kod šesteročlanih kućanstava takvo opterećenje pojavljuje u drugoj dohodovnoj skupini.

U drugoj analizi, u kojoj su različiti tipovi kućanstava svedeni na određen broj ekvivalentnih odraslih osoba, prosječni udjeli PDV-a u raspoloživim kategorijama ekvivalentnih dohodaka, očekivano potvrđuju regresivna kretanja hrvatskog PDV-a (grafikon 2.).

Napomena: I - ≤ 2000 kn, II - ≤ 3000 kn, III - ≤ 4000 kn, IV - ≤ 5000 kn, V - ≤ 6000 kn, VI - ≤ 7000 kn, VII - ≥ 8000 kn

Izvor: Obradio autor.

Grafikon 2. Udio PDV-a u raspoloživom ekvivalentnom dohotku

Pritom krivulja poreznog opterećenja kontinuirano pada na intervalu od prve do pete dohodovne skupine.

Uzrok regresiji svakako je akumulirana štednja dijela dohotka koja se redovito vezuje uz veće dohodovne skupine, a uglavnom izostaje kod nižih raspoloživih dohodaka. Tako je izrazito značajno porezno opterećenje PDV-a u prvoj dohodovnoj skupini očekivano jer se cjelokupnim iznosom dohotka koristi u potrošne svrhe.

Neznatna odstupanja (veličine 0,39 postotnih poena) od regresivne putanje opterećenja su na prijelazu iz V. na VI. razinu dohotka.

Prethodno prezentirani rezultati potvrđuju polaznu pretpostavku u ovom radu o postojanju regresivnosti aktualnog hrvatskog PDV-a, te daju uvid u realne okvire ovoga problema.

Temeljni izvor regresiji je štednja, kao dio tog dohotka, koja raste s njegovim porastom. Tablica 3. ističe različite modele distribucije raspoloživog dohotka kojemu su kućanstva sklona.

Tablica 3.

Odnos potrošnje i štednje različitih tipova kućanstava i dohodovnih skupina

DOH.SK.	I.		II.		III.		IV.		V.	
BR.ČLA N.	potr.	šted.	potr.	šted.	potr.	šted.	potr.	šted.	potr.	šted.
1 ČL	98,75	1,25	96,95	3,05	94,75	5,25	89,09	10,91
2 ČL	95,06	4,94	93,13	6,87	93,53	6,47	94,29	5,71
3 ČL	88,00	12,00	33,33 ¹	66,67 ¹	98,24	1,76	96,01	3,99	92,14	7,86
4 ČL	100,00	0,00	92,15	7,85	94,05	5,95	89,11	10,89
5 ČL	96,67	3,33	95,98	4,02	94,29	5,71	89,40	10,60
6 ČL	72,22	27,78	100,00	0,00	99,23	0,77	94,00	6,00
> 7 ČL	96,70	3,30	88,33	11,67

¹ Podatak koji se odnosi na 1 kućanstvo.

Izvor: Obradio autor.

Prezentirani podaci potvrda su očekivane i pretpostavljene slike, prema kojoj su unutar pojedinih tipova kućanstava, ekonomski snažnija kućanstva sklonija štednji od onih ekonomski slabijih gdje raspoloživi dohodak ujedno, u svojem apsolutnom iznosu, predstavlja i razinu potrošnje.

No, i kada se pretpostavi model potrošnje štednje (iako to nije nužna pretpostavka jer se uštedena vrijednost tijekom dugogodišnjeg ili cijeloživotnog razdoblja kod imućnih subjekata čak i ne mora usmjeriti u potrošnju) čime se povećava dotadašnja razina potrošnje, pitanje je kolikim će poreznim teretom on rezultirati i hoće li nova distribucija tog opterećenja promijeniti kretanje regresivne krivulje.

Uzrok regresivnoj distribuciji opterećenja može se dijelom tražiti i u strukturi samog PDV-a. Postojanje sniženih stopa i izuzeća, uz primjenu standardne stope, s ovoga je uzročnog aspekta zanimljivo. Pritom su veoma bitan opseg i vrsta proizvoda/usluga koji se oporezuju drukčije («manje») od standardne stope jer oni rezultiraju smanjenjem poreznog opterećenja.

Kad bi to smanjenje bilo samo usmjereno na ekonomski slabije segmente populacije, regresivne tendencije poreznog opterećenja bile bi umnogome ublažene.

Međutim, u startu je jasno kako je takvo što neizvedivo jer se nijedna dohodovna skupina ne odlikuje homogenim uzorkom potrošnje koji bi pružio smjernice oblikovanju «progresivnog» poreza na dodanu vrijednost. Zbog toga su posljedice regresije ovoga poreza općenito zastupljene i često su stalan prefiks PDV-u kada se o njemu govori.

8. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U ovom radu analizirani su razmjeri regresivnosti PDV-a u Hrvatskoj.

Pritom je dijagnosticirana značajna regresivnost u gotovo svim izdvojenim tipovima kućanstava i odraslih ekvivalenata.

Krivulja regresivnosti ublažava se tek u visokim dohodovnim skupinama.

Značajno metodološko ograničenje čine izuzeća unutar sustava PDV-a, kojih je utjecaj u radu zanemaren. Zato je potrebno naglasiti određenu distorziju dobivenih rezultata unutar istraživanja. Naime, »skriveni« PDV koji proizvodi izuzeti iz sustava PDV-a sobom nose, ovdje je izjednačen s učinkom primjene nulte stope, i nije ukalkuliran. Kad se ta činjenica analizira i kroz prizmu dobivenih udjela različitih dohodovnih skupina u potrošnji ovih proizvoda, a koji pokazuju veću participaciju viših dohodovnih skupina u konzumaciji izuzetih proizvoda, dolazi se do zaključka kako bi nagib dobivene krivulje regresivnosti ipak bio nešto blaži.

Prezentirani su rezultati stvorili i kvalitetnu osnovu za provođenje analiza smanjenja ovoga negativnog i nepopularnog trenda unutar sustava PDV-a u Republici Hrvatskoj.

U svakodnevnom životu stanovništvo vjerojatno posljedice regresivnog PDV-a ne percipira, to jest one nisu izravno uočljive.

Neupućenost laičke populacije u tom smjeru ipak ne amnestira ignoriranje postojanja tog problema.

U konačnici, siromašnije stanovništvo u strukturi svog dohotka ima veći udio poreznog opterećenja, generiranim porezom na dodanu vrijednost, od onoga imućnijeg.

Problem je aktualan i potrebno je tražiti modalitete za njegovu neutralizaciju.

LITERATURA

Blažić, H.: Regresivnost poreza na dodanu vrijednost u Hrvatskoj, Financijska praksa, br. 6, 1999.

Blažić, H., Denona, N.: Distributional Effects of VAT in Central and Eastern Europe: The Case of Croatia* <<https://bib.irb.hr/prikazi-rad?&lang=ENG&rad=58327>> // Zbornik radova ekonomskog fakulteta u Rijeci - časopis za ekonomsku teoriju i praksu/. *18*(2000), 1; 57-70.: <https://bib.irb.hr/prikazi-rad?&lang=ENG&rad=58327>

Lambert, J. P.: The distribution and redistribution of income: a mathematical analysis, The third edition, 2001. <<http://books.google.com/>> (20. 6. 2008.).

OECD: The impact of consumption taxes at different income levels, Paris: OECD, 1981.

OECD: Taxing consumption, Paris: OECD, 1988.

Priopćenje DZS br. 14.1.2 od 17. listopada 2007.
<http://www.dzs.hr/Publication/2007/14-1-2_>

Šućur, Z.: Isključenost i koncepti socijalnog uključivanja.
<http://www.pravo.hr./_download/repository/Sucur_iskljucenost.ppt> (20. 6. 2008.).

Tamaoka, M.: The regressivity of a vat: tax credit method and subtraction method – a japanese case, Institute for Fiscal Studies, vol. 15, no. 2, Japan, 1994.

Urban, I.: Research on redistributive effects of croatian fiscal system, Young Economist' Seminar to 14th Dubrovnik Economic Conference organized by CNB, Dubrovnik, 2008 <<http://www.hnb.hr/dub-konf/14-konferencija/young-urban-1.pdf?tsfsg=c6a2bdf3ac699e645981461f991fda7>> (28. 9. 2008)

Van Brederode, R. F.: Vat's regressivity: empirical truth or political correctness, International Vat Monitor, br.2/2007., p. 86-92.

Mišela Škarica, M. Sc.

Secondary school Korčula

E-mail: misela.skarica@du.htnet.hr

REAL REGRESSION FRAMES OF THE CROATIAN VALUE ADDED TAX

Summary

VAT characterist to generate the uneven load distribution in favour of higher income groups is the main subject of the paper. The regression problem was dealt with in Croatia in the late 90s of the 20th century. However, the period that followed didi not produce any of the extensive, empirical research of this phenomena. If we take into consideration the fact that the structural frame of the Croatian VAT was changed in that period, as well as the fact that the creators of the Croatian tax policy anticipate further modification of such tax (in the attempt to tailor its structure according to the European recomendations), the intention of this paper becomes clear. It aims to specify the real frames of the Croatian VAT regression.

Key words: VAT, Croatia, regression, methodology, measurement

JEL classification: E62, H21

Prilog 1. Struktura potrošnje s aspekta diferenciranih stopa hrvatskog PDV-a
 Analiza potrošnje kućanstava prema kriterijima brojnosti i raspoloživog dohotka

-u (%)

DOHODOVNE SKUPINE	I. (≤ 3000 kn)			II. (3000 - 5000 kn)			III. (5001 - 7500 kn)			IV. (7501-10500 kn)			V. (≥10501 k)							
	SS	NS	IZ	SS	NS	IZ	SS	NS	IZ	SS	NS	IZ	SS	NS	IZ	STS				
1	1,21	12,61	35,83	50,35	50,35	50,35	50,35	50,35	50,35	50,35	50,35	50,35	50,35	50,35	50,35	50,35				
2				
3	-	6,81 ¹	6,47 ¹	0	86,72	0,87	9,10	8,89	81,14	2,37	6,89	11,37	79,37	3,26	6,48	9,93	80,33
4	0 ¹	17,46 ¹	0,39 ¹	...	5,67 ²	13,76	2,46	78,11	1,48	8,78	8,42	81,32	2,67	7,64	10,13	79,56	3,06	8,46	10,17	78,31
5	0,32 ²	18,39	2,04	79,25	0,47	8,00	8,47	83,06	1,75	9,28	7,42	81,55	1,46	8,37	10,72	79,45
6	0 ¹	9,83	8,59	81,58	0 ¹	9,19	2,04	88,77	0,80	9,76	5,35	84,09	1,04	7,84	14,51	76,61
7	0,30 ²	10,60	8,90	80,20	0,19 ²	4,32	2,09	93,40
8	9,43 ¹	15,72	8,40	66,45	1,06 ¹	8,40	0	90,54

Napomena: ¹ Podatak koji se odnosi na 1 kućanstvo.

² Podatak koji se odnosi na 2 kućanstva.

SS = snižena stopa PDV-a,

NS = nulla stopa PDV-a,

IZ = Izuzetka

STS = standardna stopa PDV-a.

Izvor: *Obrađio autor.*